

Arkadiusz Lach

Dowody w angielskim procesie karnym

Palestra 46/1-2(529-530), 149-153

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRAWO ZA GRANICĄ

Arkadiusz Lach

DOWODY W ANGIELSKIM PROCESIE KARNYM

WPROWADZENIE

Wzrastająca transgraniczność przestępczości oraz powstawanie organów wymiaru sprawiedliwości o charakterze międzynarodowym (np. Międzynarodowy Trybunał Karny czy Europejski Trybunał Praw Człowieka) zmuszają prawników do zapoznawania się z regułami dowodowymi innych systemów oraz podejmowania działań na rzecz wypracowania jednolitych zasad dowodowych. Dlatego celowe wydaje się zaprezentowanie podstawowych zasad angielskiego prawa dowodowego, w szczególności klasyfikacji dowodów i elementów legalnej teorii dowodowej. Poniższe uwagi odnoszą się w większości również do innych krajów systemu *common law*.

ISTOTA REGUŁ DOWODOWYCH W PRAWIE ANGIELSKIM

Angielskie prawo dowodowe (*evidence law*) stanowi swoisty kompromis pomiędzy występującą w procesie inkwizycyjnym legalną teorią dowodową a zasadą swobodnej oceny dowodów. Elementy negatywnej legalnej teorii dowodowej przejawiają się przede wszystkim w obowiązku sędziego do wyłączenia (*exclusion*) określonych dowodów ze względu na ich pochodzenie, lub sposób uzyskania i konieczności potwierdzania dowodów przy niektórych przestępstwach. Z kolei swobodna ocena dowodów w swojej skrajnej formie występuje przy orzekaniu przez ławę przysięgłych (*jury*) o winie oskarżonego, ława nie uzasadnia bowiem swojego werdyktu.

Poszczególne reguły dowodowe rozwijały się w Anglii już od XII–XIII wieku, tym niemniej powstanie zwartego systemu prawa dowodowego datuje się na połowę XVII wieku¹ czy nawet XVIII i XIX wiek². Część norm została następnie umieszczona w ustawach³.

Uzasadnieniem dla istnienia skomplikowanych reguł dowodowych był fakt, że w dawnym procesie przysięgli byli niewykształceni i niepiśmienni, a kary tak surowe, że nawet za drobne przewinienie można było trafić na szubienicę. W takim układzie istnienie drobnych mechanizmów regulujących wprowadzanie obciążających oskarżonego materiałów niewątpliwie stanowiło dla niego ważną gwarancję procesową. Dzisiaj taka sytuacja już nie występuje i niektóre ze średniowiecznych instytucji tracą prawo bytu. Ich usuwanie odbywa się jednak bardzo powoli⁴.

KLASYFIKACJA DOWODÓW

W angielskim prawie dowodowym wyróżnia się wiele rodzajów dowodów. Najważniejsze w praktyce są podziały na:

a. dowody bezpośrednie (*direct evidence*) i poszlakowe (*circumstantial evidence, indirect evidence*),

b. dowody pierwotne (*best evidence, primary evidence*) i wtórne (*secondary evidence*),

c. dowody dopuszczalne (*admissible evidence*) i niedopuszczalne (*inadmissible evidence*)

d. dowody mające istotne znaczenie dla sprawy (*relevant evidence*) i nie ma-

jące takiego znaczenia (*irrelevant evidence*).

REGUŁA NAJLEPSZEGO DOWODU (*BEST EVIDENCE RULE*)

Była to stara reguła nakazująca stro- nie przedstawienie najlepszego dowodu na jaki tylko pozwala natura sprawy. Miała ona zapobiec prezentacji dowodów wtórnych w sytuacji, gdy strona posiadała dowody pierwotne, np. ustny opis stanu jakiegoś przedmiotu był odrzucany, gdy strona mogła zaprezentować ten przedmiot w sądzie⁵. Współcześnie działanie tej reguły ogranicza się w zasadzie do dokumentów.

REGUŁA WYŁĄCZENIA DOWODÓW ZE SŁYSZENIA (*RULE AGAINST HEARSAY*)

Reguła ta wiąże się z poprzednią. Zakłada ona wykluczenie zeznań osób nie będących bezpośrednimi świadkami (np. osoby, która dowiedziała się o danym zdarzeniu od świadka) oraz oświadczeń w dokumentach oferowanych dla udowodnienia prawdziwości tego, co się w nich stwierdza (np. spisane zeznanie świadka, niektóre wydruki komputerowe). Co do zasady dowody takie są niedopuszczalne, jednak istnieje szereg wyjątków od reguły, np. można wprowadzić do procesu osobę, która dowiedziała się o danym fakcie od umierającego, zezwała się również na prezentację ksiąg rachunkowych zamiast przesłuchania osoby dokonującej w niej wpisów.

W sprawach cywilnych reguła ta zo-

stała zniesiona przez ustawę o dowodach cywilnych z 1995 roku. Planuje się także jej ograniczenie w procesie karnym.

REGUŁA POTWIERDZANIA (CORROBORATION RULE)

Zasadniczo w prawie angielskim dowód nie musi być potwierdzony przez inny⁶. Od tej zasady istnieją wyjątki, kiedy potwierdzenie (*corroboration*) jest ustawowo wymagane, czyli oskarżony może zostać uznany winnym zarzucanych mu czynów tylko wtedy, gdy zostaną przedstawione dwa niezależne od siebie dowody określone przez daną ustawę. Sytuacja taka ma miejsce przy:

- określeniu prędkości samochodu przy przestępstwach w ruchu lądowym⁷, chyba że dowodem jest opinia biegłego⁸,
- uznaniu winnym zdrady stanu⁹,
- wykazaniu krzywoprzysięstwa¹⁰.

Inną postacią reguły potwierdzania był obowiązek udzielania ławie przysięgłych ostrzeżenia o niebezpieczeństwie skazania na podstawie niepotwierdzonych dowodów (*corroboration warning*). Dotyczył on głównie zeznań współsprawców, dzieci, ofiar przestępstw przeciwko wolności seksualnej. Stosowanie ostrzeżenia leży obecnie w zakresie dyskrecjonalnej władzy sędziego.

W sprawie Becka¹¹ stwierdzono, że byłoby wskazane ze strony sędziego, aby ostrzegął o niebezpieczeństwie skazania na podstawie zeznań głównego świadka, gdy ten ostatni może ze skazania odnieść jakieś korzyści.

OSOBOWE ŹRÓDŁA DOWODOWE

Zgodnie z *common law* w zasadzie każda osoba może być świadkiem¹² (*competent witness*). Wyjątki są przewidziane dla oskarżonego, dzieci, osób upośledzonych umysłowo; czasami wynikają też z przepisów szczególnych, np. immunitetu dyplomatycznego, tajemnicy bankowej. Reguła następną stanowi, że osoba, która spełnia warunki do występowania w charakterze świadka w danej sprawie, może być zmuszona do złożenia zeznań (*compellable witness*). Wyłączenia w tym zakresie odnoszą się między innymi do oskarżonego i jego współmałżonka¹³.

Przesłuchanie świadka składa się z trzech faz: początkowo odpowiada on na pytania strony, która go powołała (*examination – in – chief*), następnie przesłuchuje go strona przeciwna (*cross – examination*), która może zadawać także pytania sugerujące odpowiedź (*leading questions*), a w końcu jeszcze raz przesłuchanie przeprowadza pierwsza ze stron (*re – examination*). Celem tego ostatniego przesłuchania jest osłabienie wrażenia wywartego na przysięgłych podczas *cross – examination*.

Oskarżony w zasadzie nie może być świadkiem oskarżenia¹⁴, także wtedy gdy występuje w procesie jako jeden ze współoskarżonych¹⁵. Jeżeli chce on zeznawać na swoją korzyść, musi wcześniej złożyć przysięgę, co skutkuje możliwością ukarania go za fałszywe zeznania. W systemie angielskim nie ma bowiem czegoś takiego jak wyjaśnienia w rozumieniu naszej procedury.

W ograniczonym zakresie mogą być przedstawiane dowody świadczące o

charakterze oskarżonego, w tym ujawniające poprzednie skazania.

Znamienne jest, że niektóre ustawy¹⁶ dopuszczają wnioskowanie o winie oskarżonego z jego milczenia. Rozwiązania takie, zapoczątkowane przez ustawodawstwo antyterrorystyczne w Irlandii Północnej, zostały poddane ocenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹⁷, który, zwracając większą uwagę na odmowę pomocy prawnej, stwierdził co prawda w badanej sprawie naruszenie prawa do rzetelnego procesu, tym niemniej pozostawił jednak otwartą drogę dla pozbawiania oskarżonego prawa do milczenia. Wyrok skazujący nie może jednak zapasać wyłącznie na podstawie milczenia oskarżonego co do zarzutów lub faktów.

RZECZOWE ŹRÓDŁA DOWODOWE

Za dowody rzeczowe (*real evidence*) uważa się w prawie angielskim takie, które mogą być prezentowane zmysłom osób zasiadających w sądzie i badane przez nich. Podobnie jak u nas, dowodami rzeczowymi mogą być dokumenty, jeżeli badane są ich właściwości fizyczne, a nie treść. Często prawnicy anglosascy wyrażają przekonanie, że są to najbardziej przekonujące dowody. Znamienna jest tu rada jednego ze znanych prawników amerykańskich: „Członkowie ławy przysięgłych poznają poprzez wszystkie swoje zmysły i jeżeli przemasz do nich i pokazujesz im coś, pozwól im widzieć i dotykać, a nawet smakować i wąchać dowody; wtedy do- trzesz do nich”¹⁸.

CIĘŻAR DOWODU (*BURDEN OF PROOF*)

Obowiązkiem oskarżyciela jest wykazanie winy oskarżonego ponad wszelką wątpliwość (*beyond all reasonable doubt*). W przeciwnym razie wydaje się wyrok uniewinniający. W przypadku dowodzenia pewnych faktów przez obronę, dla ich przyjęcia za udowodnione wystarczy wykazanie większego prawdopodobieństwa (*balance of probabilities*). Co do reguły bowiem obowiązek dowodzenia spoczywa na oskarżycielu i to on ponosi skutki upadku dowodu, a obrona może przybrać postawę bierną, jednakże w pewnych przypadkach ustawy przerzucają na nią ciężar dowodu. Sytuacja taka ma na przykład miejsce przy uregulowaniach dotyczących noszenia broni. Jeżeli oskarżenie wykaże ponad wszelką wątpliwość, że oskarżony miał przy sobie broń, ciężar dowodu przechodzi wtedy na obronę, która musi, na zasadzie większego prawdopodobieństwa, wykazać upoważnienie takiej osoby do noszenia broni lub podać inne rozsądne wytłumaczenie¹⁹.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując powyższe rozważania należy wspomnieć, że podczas uchwalania w Zjednoczonym Królestwie ustawy Human Rights Act 1998, wprowadzającej do systemu prawnego Konwencję Europejską, prawnicy angielscy byli w większości zdania, że akt ten wyróci do góry nogami prawo dowodowe²⁰. Jak na razie do tego nie doszło, choć pewne zmiany rzeczywiście

zaszły, a inne znajdują się w fazie projektów. Fakt niniejszy zdaje się świadczyć o tym, że angielskie prawo dowo-

dowe, z całym swoim konserwatyzmem i złożonością, stanowi jeden z filarów angielskiej tradycji prawnej.

Przypisy

¹ Z. Papierkowski, *Angielskie prawo dowodowe w procesie karnym*, Głos Sądownictwa nr 4/1934, s. 309.

² C. Osborne, *Criminal Litigation*, London 1997, s. 221.

³ Najważniejsze z nich to Criminal Evidence Act 1898, Police and Criminal Evidence Act 1984, Criminal Justice Act 1988, Criminal Justice and Public Order Act 1994, Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999.

⁴ Doskonałym przykładem ilustrującym powyższą tezę jest instytucja pojedynku sądowego (*trial by battle*). Stosowana była ona szeroko w procesie średniowiecznym, lecz po potępieniu w 1215 roku ordaliów na Soborze Laterańskim szybko zaczęła tracić na znaczeniu i stopniowo popadła w zapomnienie. Aż niespodziewanie w 1819 roku oskarżony o morderstwo Abraham Thornton zażyczył sobie pojedynku sądowego z obciążającym go zeznaniami bratem ofiary. Wtedy okazało się, że pojedynek nigdy nie został formalnie zniesiony i stanowił pełnoprawny środek dowodowy. Wywołało to powszechną konsternację, gdyż nawet w konserwatywnej Anglii rozumiano anachronizm instytucji. Brak było jednak prawnej możliwości odmówienia żądaniu Thorntona. Wybawieniem okazała się dopiero ucieczka oskarżonego z więzienia do Ameryki, ułatwiona, jak się przypuszcza, przez obowiązujące się kompromitacji Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Zaraz potem pojedynek został formalnie zniesiony. Por. np. M. Berlins, C. Dyer, *The Law Machine*, Penguin Books 1994, s. 93.

⁵ Ch. Allen, *Practical Guide to Evidence*, London 1998, s. 22.

⁶ Osborne C., *Criminal Litigation*, Blackstone Press Limited 1993, s. 167, por. też Hester [1973] Appeal Cases 296, s. 324. Odmienna sytuacja występuje w prawie szkockim, gdzie przeważnie skazanie nie może nastąpić, jeśli nie ma inkryminujących zeznań minimum dwóch świadków.

⁷ Road Traffic Regulation Act 1984, art. 89 ust. 2.

⁸ Crossland [1988] 3 All England Reports 712.

⁹ Treason Act 1795, art. 1.

¹⁰ Perjury Act 1911, art. 13, ustawa ta wymaga zeznań co najmniej dwóch świadków.

¹¹ Beck [1982] 1 Weekly Law Reports 461.

¹² Keane A., *The Modern Law of Evidence*, Butterworths 1996, s. 100.

¹³ Blackstone's Criminal Practice, Blackstone Press Limited 2000, s. 1972.

¹⁴ Rhodes [1898] 1 Queen's Bench 77.

¹⁵ Rayne [1872] Law Reports 1; Grant [1944] 2 All England Reports 311, Sharrock [1948] 1 All England Reports 145.

¹⁶ Np. Art. 36 i 37 Criminal Justice and Public Order Act 1994.

¹⁷ Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (1996), 22 EHRR 29.

¹⁸ The Times z 11 lipca 1996, s. 19.

¹⁹ G. Hutton, D. Johnston, *Evidence & Procedure 2000*, London 1999, s. 143–144.

²⁰ Por. na ten temat artykuł L.J. Buxtona, *The Convention and the English Law of Criminal Evidence* (w:): *The Human Rights Act and the Criminal Justice and Regulatory Process*, The Cambridge University Centre for Public Law, Oxford 1999.